

שיבת הפתל - ירושלים

שיחת הגאון הרב אביגדר הלוי נבנצל שליט"א

לפרשת מטות-מסעי תשע"ה

זהירות משפיות דמים

להתכוזת ולומר: "רוצח אני" ! ורק אם רוצים בכל זאת לכבדו, מותר לו לקבל את הכיבוד (משנה שם יב, ב). כמה זמן זה כך? - עד מות הכהן הגדול. והכהן הגדול הרי יכול לחיות שנים רבות. הרוצח עלול אפוא לשבת בעיר המקלט במשך עשרות שנים! התורה מחמירה אפוא מאד בכפרתו של הרוצח, מפקירה את חייו ואת כבודו, והכל בגלל החומרה הנוראה של הריגת נפש מישראל, אף על פי שנעשתה רק בשוגג.

ההבדל בין שגגת רציחה לשגגת שאר עבירות שבתורה

גם בסוג השגגה החמירה התורה מאד אצל הרוצח. מהו המקרה שמוגדר בתורה כרצח בשגגה שהתורה חייבה עליו גלות? - אומרת התורה דוגמא: "וְאִשֶּׁר יָבֵא אֶת רֵעֵהוּ בִיעֵר לְחֹטֵב עֵצִים, וַיִּדְחֶקֶה יָדוֹ בַּגֶּזֶן לְכַרֵּת הָעֵץ, וַיִּשְׁלַח הַבַּרְזֶל מִן הָעֵץ וַיִּמָּצֵא אֶת רֵעֵהוּ וַיָּמָת - הוּא יָנוֹס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי" (דברים יט, ה). בגמרא מובאת מחלוקת תנאים, האם הפְּנִיָה היא שהגרזן עצמו עף מקתו והרג את הנרצח, או שהכונה היא שחתיכה מן העץ המתבקע עפה ופגעה בנרצח (מכות ז, ב). עכ"פ, הרוצח בשגגה באופן זה - "הוא יָנוֹס אֶל אַחַת הָעָרִים הָאֵלֶּה וְחָי".

ומה הדין במלאכת שבת שנעשתה באופן כזה? אדם עסק בחטיבת עצים בגרזן, והברזל או חתיכה מן העץ המתבקע עפו מרשות היחיד לרשות הרבים. האם יתחייב חטאת על כך? ודאי שלא! שכן בשבת, רק שוגג חייב חטאת (כגון ששכח ששבת היום, או שכח שמלאכה זו אסורה בשבת), וזה אינו שוגג אלא מתעסק, כי פָּלַל לא חשב לעשות מלאכת הוצאה. לעומת זאת, ברציחה - חייבה התורה גלות על מעשה כזה, למרות שלא היתה לרוצח שום כוונה לפגוע באדם או בנפש חיה כלשהי!

דוגמא נוספת: אדם רוצה לזרוק חפץ בשבת ממקום למקום, באופן שיש ספק שמא ע"י כך תִּעֲשֶׂה מלאכה; כגון, שהחפץ יפגע בתפוח, והתפוח יפול מן העץ (מלאכת קוצר). הוא מצדו אינו מתכוון להפיל את התפוח, רק לזרוק את החפץ, אבל הוא יודע שע"י זריקתו אפשר שיפול התפוח. האם מותר לו לזרוק את החפץ באופן כזה, או לא? - ההלכה היא שמותר, שכן "דבר שאינו מתכוין - מותר" (רמב"ם הלכ' שבת פ"א ה"ה). ומה יהיה הדין לגבי רציחה באופן כזה? האם גם כאן יהיה מותר לאדם לזרוק חפץ ממקום למקום, כאשר ידוע לו שיש סכוי שהחפץ יפגע בחברו ויהרגהו, והוא אינו מתכוין לכך? ודאי שלא! הרי זה קרוב להיות רוצח במזיד, ר"ל! אפילו עיר מקלט לא תגן על רוצח כזה! הרי לנו שוב, שהאחריות הנדרשת מן האדם כלפי איסור רציחה, גבוהה הרבה יותר מן האחריות הנדרשת ממנו כלפי חילול שבת.

מה הסיבה לכך? מדוע ברציחה מטילה התורה אחריות רבה יותר על האדם לדאוג לכך שלא יגרום לתוצאה בלתי רצויה,

גלות - העונש החמור ביותר בתורה על עבירה שנעשתה בשגגה

הקב"ה מצוה את משה רבינו: "דַּבֵּר אֶל בְּנֵי יִשְׂרָאֵל וְאָמַרְתָּ אֲלֵהֶם, פִּי אַתֶּם עֹבְרִים אֶת הַיְיָדָן... וְהִקְרִיתֶם לָכֶם עָרִים, עָרֵי מִקְלָט תִּהְיֶינָה לָכֶם, וְנָס שָׁמָּה רֹצֵחַ מִפֶּה נֶפֶשׁ בְּשִׁגְגָה" (במדבר לה, י-יא). למה צריך הרוצח בשגגה לנוס אל עיר המקלט? - בפשטות, כדי להגן על עצמו מפני גואל הדם, כפי שמפורש בפסוק: "וְהָיוּ לָכֶם הָעָרִים לְמִקְלָט מִגָּאֵל" (שם, יב). [ובאופן מפורט יותר נאמר בפרשת שופטים: "שְׁלוֹשׁ עָרִים תִּבְדְּלֵל לָךְ... וְהָיָה לְנוֹס שָׁמָּה כָּל רֹצֵחַ... אֲשֶׁר יִכֶּה אֶת רֵעֵהוּ בְּכָלֵי דַעַת... פֶּן יִרְדֹּף גָּאֵל הַדָּם אַחֲרֵי הָרֹצֵחַ פִּי יַחַס לְכַבּוֹ... וְהִקְפֹּהוּ נֶפֶשׁ, וְלוֹ אֵין מִשְׁפָּט מָוֶת... עַל כֵּן אֶנְכִי מִצְוֶה לְאָמַר שְׁלֹשׁ עָרִים תִּבְדְּלֵל לָךְ" (דברים יט, ב-ז)]. בעיר המקלט מוגן הרוצח מפני גואל הדם, שכן אסור לגואל הדם להרגו שם, ואם הרג את הרוצח בעיר המקלט - הרי זה נהרג עליו (רמב"ם פ"ה מרוצח ושמירת הנפש הי"א). לכן מצוה התורה להבדיל ערי מקלט בא"י, כדי שיהיה לרוצח בשגגה מרחב מוגן, בו יוכל להיות בטוח שלא יפגע ע"י גואל הדם.

ואולם, בחז"ל ובראשונים מבואר, ששיבת הרוצח בעיר המקלט לא באה רק כדי להגן עליו מגואל הדם, אלא גם בתורת עונש וכפרה על מעשה הרציחה שעשה¹ (עי' גמ' מכות ב, ב; רש"י כתובות לו, ב ד"ה מיתות; תוס' וריטב"א מכות יא, ב ד"ה מידי גלות; רמב"ם הל' רוצח ושמירת הנפש פ"ו ה"ד, ופ"ז הי"ג; חינוך מצוה ת"י). אמנם בגמרא מבואר שלא הישיבה בעיר המקלט היא שמכפרת לרוצח, אלא מיתת הכהן הגדול היא שמכפרת לו (מכות יא, ב), אך כבר ביארו הראשונים, שאין הכוונה שהגלות לא באה לכפרה כלל, אלא הגלות היא שמכפרת לרוצח על מעשה הרציחה, ומיתת הכהן הגדול היא שמכפרת לו על חובת הגלות, ועל מה שהופקר דמו כלפי גואל הדם (תוס' וריטב"א שם)^{2,3}.

והנה, כפרה זו שחייבה התורה את הרוצח, היא הכפרה הקשה ביותר שמצאנו בתורה על עבירה הנעשית בשוגג. אדם שחילל שבת בשוגג, או אפילו עבד עבודה זרה בשוגג, מביא קרבן חטאת, והעון מתכפר לו. הקרבן עולה קצת כסף, אבל בכל זאת, המחיר אינו נורא כל כך. לעומת זאת, "צער הגלות שקול כמעט כצער מיתה"⁴, שנפרד האדם מאוהביו ומארץ מולדתו, ושוכן כל ימיו עם זרים" (חינוך מצוה ת"י). הרוצח יושב בעיר המקלט כשהוא מנותק ממשפחתו מחבריו ומידידיו, ואסור לו לצאת משם לשום דבר שבעולם, אפילו לא כדי לעלות לרגל, או לכל דבר מצוה אחר. "אינו יוצא לא לעדות מצוה, ולא לעדות ממון, ולא לעדות נפשות, ואפילו ישראל צריכים לו, ואפילו שר צבא ישראל כיואב בן צרויה - אינו יוצא משם"⁵ (משנה מכות יא, ב), ואם יצא - יש רשות לגואל הדם להרגו (דעת ר"ע שם). אם רוצים לכבד אותו בכיבוד כלשהו, אפילו בעליה לתורה ל'שלישי' או ל'שישי' - צריך הרוצח

פינחס: "וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכָּה אֶשֶׁר הִכָּה אֶת הַמְדִינִית - זְמָרִי בֶן סְלוּא" (במדבר כה, יד). שואל הזוהר הקדוש: מדוע מתבטאת כאן התורה "בְּאֵרַח סְתִימִים" (בלשון סתומה) - "אִישׁ יִשְׂרָאֵל הַמֶּכָּה אֶשֶׁר הִכָּה אֶת הַמְדִינִית"? וכי איננו יודעים מי היה המכה?! הרי ידוע שפינחס היה המכה! ואם כן, היה לתורה לומר, "וְשֵׁם אִישׁ יִשְׂרָאֵל אֲשֶׁר הִכָּה פִּינְחָס - זְמָרִי בֶן סְלוּא"! מתרץ הזוהר ואומר: "כיון דסלקיה קודשא בריך הוא לפנחס לכהנא רבא, לא בעא לאדכרא ליה לפנחס בקטלנותא דְּבַר נש, דהא לא אתחזי לכהנא רבא" (ח"ג רכא, ב). כלומר: היות ולאחר אותו מעשה מינה הקב"ה את פינחס לכהן, לא רצה הכתוב להזכיר את שמו בענין של שפיכות דמים, שאין זה ראוי לכהן. ואע"פ שבהריגה זו הציל פינחס את כלל ישראל מפליון, כפי שמעידה התורה: "פִּינְחָס בֶּן אֶלְעָזָר... הִשִּׁיב אֶת חַמְתִּי... וְלֹא כָלִיתִי אֶת בְּנֵי יִשְׂרָאֵל בְּקַנְיָתִי" (במדבר כה, יא), מכל מקום, היות והענין היה כרוך בשפיכות דמים - אין ראוי להזכיר עליו את הכהונה.

וממשיך הזוהר ואומר, שלא רק הריגת ישראל לא רצה הכתוב לייחס לפינחס, אלא גם הריגת נכרית לא רצה לייחס לו. "וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֶּכָּה הַמְדִינִית אוֹף הַכִּי [=אף כן]". כלומר: זה שנאמר "וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמֶּכָּה הַמְדִינִית בְּנֵי בֵּת צוּר", ולא נאמר "וְשֵׁם הָאִשָּׁה הַמְדִינִית אֲשֶׁר הִכָּה פִּינְחָס בְּנֵי בֵּת צוּר", גם זה מאותו טעם, שלא להזכיר כהן בהקשר של שפיכות דמים, כי כהונה לא הולכת יחד עם שפיכות דמים.

יתר על כן: אפילו בעבודת המקדש סובר הזוהר הקדוש שראוי לכהנים להמנע משפיכת דם! אמנם המשנה (זבחים לא, ב) אומרת ששחיטת הקרבנות כשרה בזר, אבל לדעת הזוהר לא רק כשרות יש כאן, אלא מצוה לכתחילה יש כאן: "וְיִשְׁחַט אֶת בְּנֵי הַבְּקָר (ויקרא א, ה) - ושחט אחרא ולא כהנא¹⁰, דכהנא אסיר ליה בדינא, בגין דלא יפגום ההוא אתרא דאחיד ביה" (זוהר ח"ג קכד, א). הכהן הוא מסטרא דחסד (זוהר ח"ג מת, ב), ועל כן אין ראוי לו לעסוק בנטילת נפש, וְלוֹ שֶׁל בַּעַל חַיִּים בְּלִבְדוּ¹¹. אמנם הקרבת קרבן היא ענין גבוה מאד, ומתברך בזה כל אותו המין בכל מקום בעולם [כמו שאמרו חז"ל: "אמר הקב"ה: הִבִּיאוּ לִפְנֵי עוֹמֵר בַּפֶּסַח, כְּדֵי שֶׁתִּתְבַּרְךְ לָכֶם תְּבוּאָה שֶׁבִשְׁדוֹת... הִבִּיאוּ לִפְנֵי שְׁתֵּי הַלַּחֵם בַּעֲצֵרָת, כְּדֵי שֶׁיִּתְבַּרְכוּ לָכֶם פִּירוֹת הָאֵילָן... נִסְכּוֹ לִפְנֵי מַיִם בַּחֵג, כְּדֵי שֶׁיִּתְבַּרְכוּ לָכֶם גִּשְׁמֵי שָׁנָה" (ר"ה טז, א)], אבל סוף סוף יש כאן שפיכות דמים של בהמת הקרבן (או של עוף), ושפיכת דם זו - לא ראוי שיעשה אותה הכהן. אמנם בהמשך דברי הזוהר מבואר שאם אין זר שיודע לשחוט יחטט הכהן, ובמקרים מסויימים רק כהן יכול לשחוט, נכגון ביום הכפורים, שאין עבודת היום כשרה אלא בכהן גדול (יומא לב, ב), וכן מליקה בעוף אי אפשר שתעשה אלא על ידי כהן (זבחים סה, א), אבל היסוד שמבואר בדברי הזוהר הוא, ששפיכות דמים - אפילו של בהמה - לא הולכת יחד עם כהונה, כי כהן הוא סמל החסד בעולם, ואין לך דבר הפוך מן החסד כמו שפיכות דמים.

לתקן עבירת שפיכות דמים בימי בין המצרים

בימי בין המצרים אנו צריכים לעשות תשובה על עבירות שבגללן בא החורבן. אחת העבירות שבגללן בא החורבן, היא שפיכות דמים. בית שני נחרב בגלל שנאת חנים (יומא ט, ב) המביאה לשפיכת דמים, וגם בית ראשון נחרב בגלל עבודה

מאשר באיסור שבת? כמדומני שהחילוק הוא פשוט: באיסור מלאכה בשבת, לא אכפת לקב"ה מתוצאת המעשה. לא אכפת לו אם תפוח יתלש היום מן העץ. אכפת לו רק שהדבר לא יעשה ע"י יהודי⁶. ולכן, אם התפוח יתלש בשבת ע"י גוי, או אפילו ע"י יהודי באופן שאין ליחס כ"כ את הפעולה אליו - כגון ע"י "מתעסק" או ע"י "אינו מתכוין", כנ"ל - לא אכפת לקב"ה מזה, ואין צריך כפרה על זה. אבל לגבי רציחה אין זה כך. ברציחה אכפת לקב"ה גם מן התוצאה, לא רק מהמעשה. נפשו של ישראל חביבה לקב"ה, והקב"ה לא רוצה שיהודי ימות, בין אם יהרג ע"י יהודי ח"ו, ובין אם יהרג ע"י גוי, או אפילו שלא בידי אדם כלל. [כגון, יהודי שטובע בים, צריך להצילו למרות שאין כאן שום מעשה רציחה]. ולכן, "מתעסק" ו"אינו מתכוין" המותרים בשבת, אינם יכולים להיות סיבה להיתר גם ברציחה. וכמו כן נדרשת בזה מן האדם זהירות גדולה הרבה יותר שלא להיות שוגג⁷.

יסוד זה קיים לא רק ברציחה, אלא גם בנוזקי ממון⁸. אדם שהכה בגרזן, והברזל - או חתיכה מן העץ המתבקע - עפו והזיקו לממון חברו, חייב המזיק לשלם את הנזק. ודאי שלא נפטור אותו מדין "מתעסק" כמו במלאכת שבת. למה? כי גם כאן, כמו ברציחה, ממונו של ישראל חביב לפני הקב"ה, והקב"ה אינו חפץ באיבודו בכל אופן שהוא, ועל כן הפטור של "מתעסק" לא שייך כאן, והמזיק ממון ישראל באופן הנ"ל יהיה חייב. יותר מכך: הרי גם אם ממון חברך היה הולך לאיבוד מעצמו, שלא בגרמתך, כגון: אם היית רואה שנהר עומד לשטוף ולהטביע כבש של חברך, ובידיך היה להזיז את הכבש ולהצילו, חייב היית לעשות כן מדין השבת אבדה (ע"י ב"מ לא, א). אין לנהר עבירה אם הוא שוטף כבש של יהודי. אבל התורה לא רוצה שממון של יהודי ילך לאיבוד, ולכן אם יש ביכלתי למנוע את זה - אני חייב למנוע את זה. כל שכן על יהודי! אם תראה יהודי שחייו בסכנה, חובה עליך להשתדל להצילו, למרות שלא אתה זה שהכנסת אותו לסכנה. כי ברציחה ובנוזקי ממון אכפת לקב"ה לא רק שאתה לא תעשה את המעשה, אלא ש התוצאה לא תהיה, ולכן גם אם לא אתה הוא זה שמסכן את חברך או את ממונו, עליך להשתדל להצילם, כי אכפת לקב"ה מחיים של יהודי, ואפילו מממון של יהודי. מה שאין כן לגבי השבת, שם אין לקב"ה שום עניין שרוח לא תכבה נר בשבת, או לא תעשה מלאכה אחרת בשבת⁹.

למה יוצא הרוצח מעיר מקלטו דוקא במות הכהן הגדול?

כפי שהזכרנו, התורה קבעה שהרוצח ישב בעיר המקלט עד מות הכהן הגדול. למה דווקא עד מות הכהן הגדול? כי הכהן הגדול אחראי במידה מסוימת למה שקרה. היה צריך להתפלל על דורו, שלא יקרה דבר כזה, שיהודי יהרוג יהודי בשגגה (מכות יא, א). אמנם כל יהודי יכול להתפלל כן, אבל הכהן הגדול הוא עיקר עמוד העבודה בעולם, ולכן חיוב תפלה זו מוטל בעיקר עליו.

אבל אולי מותר לומר עוד טעם, למה תלוי דינו של הגולה במות הכהן גדול. הכהן הגדול אמור להיות ההפך מרציחה, עמוד החסד בעולם. יש מאמר של הזוהר הקדוש, שהראה לי חותני הג"ר חיים זאב פינקל זצ"ל. התורה אומרת בפרשת

”מרבח תורה - מרבח חיים”

אבל יחד עם הזהירות וההתרחקות משפיכות דמים ומכל מה שדומה לה ושקול כמותה, יש גם דרך לעשות את ההפך ממנה, דהיינו - להרבות חיים בעולם! כיצד מרבחים חיים בעולם? - אומרים חז”ל: ”מרבח תורה - מרבח חיים”¹⁴ (אבות פ”ב מ”ז). אם לומדים תורה ומקיימים מצוות, אנו מזכים בזה את כל העולם כולו, ומביאים חיים לעולם. מונעים תאוונות דרכים, מונעים פיגועים, וכל מיני מרעין בישין¹⁵. הברירה אפוא בידנו, להרבות במצוות ובמעשים טובים, ובמיוחד בימים אלה, לתקן את המכשולות שהביאו לחורבן המקדש, ולדאוג לחיים ארוכים של יהודים, ע”י שנרבה בתורה.

הרי התורה אומרת: ”אֲזוּ יְבַדֵּיל מֹשֶׁה שְׁלֹשׁ עָרִים בְּעֶבֶר הַיַּרְדֵּן מִזְרְחָה שְׁמֶשׁ, לְגַם שְׁמָה רוֹצֵחַ אֲשֶׁר יִרְצַח אֶת רֵעֵהוּ בְּכָלִי דַעַת... אֶת בְּצֹר בְּמִדְבָּר... וְאֶת רְאֵמָת בְּגִלְעָד... וְאֶת גּוֹלָן בְּבָשָׁן... וְזֹאת הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל” (דברים ד, מא-מד). ודרשו חז”ל מסמיכות הפסוקים [ומן האות וא”ו של תיבת ”וְזֹאת”, שבאה להוסיף על ענין הראשון], שלא רק בְּצֹר וּרְמֹת וגולן הן ערי מקלט, אלא גם ”הַתּוֹרָה אֲשֶׁר שָׁם מֹשֶׁה לְפָנָי בְּנֵי יִשְׂרָאֵל” היא עיר מקלט! שגם התורה קולטת ומצילה ממלאך המות (מכות י, א). על ידי לימוד תורה אפשר למנוע רוצחים, למנוע שפיכות דמים, ולמנוע תאוונות ופיגועים.

נתחזק אפוא בימים אלה בלימוד התורה, הגם שהימים הם ימי סוף הזמן, בכל זאת צריך להתחזק בלימוד התורה, וכן באהבה בין אדם לחברו, לתקן את שנאת החנם שהחריבה את הבית השני, ושנאת חנם הרי מביאה גם לשפיכות דמים שהחריבה את הבית הראשון, נתחזק אפוא באהבה בין אדם לחברו, ובזכות זה הקב”ה ישמור על נפשתינו מכל רע, ונראה שוב את המקדש עומד על מכונו במהרה בימינו, אמן.

השיחה נערכה לפי הבנתו של העורך,
וכל טעות או חסרון (אם ישנם) יש לתלות בעורך בלבד.

זרה, גילוי עריות ושפיכות דמים (שם), [והרי גם על החורבן הראשון אנו מתאבלים היום, וגם את העברות שהביאו לחורבן הראשון צריכים עוד לתקן¹²]. אם כן, זה זמן להתעורר לתקן את הענין הזה, להתרחק משפיכות דמים עד הקצה האחרון. התורה הרי הקפידה מאד על איבוד נפש מישראל. אנו בנים לה’ אלקינו, וכל אב הרי מרחם על בניו, לא רוצה שבניו ימותו מכל סבה שהיא. ”אֲתָם עַדֵי נְאֻם ה’” (ישעיהו מג, י). כל אחד מעם ישראל הוא עַד לקיום בורא לעולם. ממילא, הקב”ה לא רוצה לאבד, כביכול, את העדים שלו, לכן צריך להרבות בזהירות. נהגים צריכים להזהר מאד שלא לפגוע ח”ו במישהו. כמה שחוקי התנועה מחמירים, צריך להחמיר עוד יותר, להזהר מאד שלא לפגוע בשום אדם, וגם לא ברכוש. לפעמים אדם חייב אפילו לאבד עצמו לדעת ולא להזיק לאחרים. למשל, נהג שרואה שמכוניתו תפגע במישהו ואין לו אפשרות למנוע את הפגיעה אלא ע”י הטיית המכונית לכיוון אחר, וברור שבאופן זה הוא יהרג עם מכוניתו - הוא חייב לעשות כן. ”יהרג ואל יעבור”. אסור לו להרוג יהודי אחר בכל אופן שהוא, אפילו כשיצטרך לההרג בעצמו.

ובאמת, לא רק על שפיכות דמים ממש מקפידה התורה, אלא גם דבר שקרוב לשפיכות דמים. חז”ל אמרו, ”המלבין פני חברו ברבים, כאילו שופך דמים” (ב”מ נח, ב). הרי שהלבנת פנים היא כרציחה¹³. עוד אמרו, ”נוח לו לאדם שיפיל עצמו לתוך כבשן האש, ואל ילבין פני חברו ברבים” (סוטה י, ב). הרי שאיסור הלבנת פנים חשוב כרציחה עד כדי כך, שגם החיוב של ”יהרג ואל יעבור” שישנו ברציחה קיים בו! הפוסקים נחלקו האם הדברים כפשוטם, שבאמת צריך לההרג ולא לעבור על איסור הלבנת פני חברו (כך נראה מדברי התוס’ שם ד”ה נוח, וכן פסק רבינו יונה ב”שערי תשובה” שער ג’ אות קלט), או שאין הדברים כפשוטם (כן נראה מהרמב”ם שהשמיט דין זה, וכן מבואר במאירי בסוטה שם). ועל כל פנים, רואים מדברי חז”ל, כמה חמור הדבר הזה, עד כדי כך שהוא קרוב לרציחה. ממילא, אם באנו להזהר משפיכות דמים, יש להזהר גם בענין זה, שגם הוא מצוי בינינו.

1. נראה שלפ”ז אפשר להסביר את ההבדלים בין פרשת ערי מקלט שבפרשתנו, לפרשת ערי מקלט שבפרשת שופטים (דברים יט, א-יג). בפרשת שופטים נראה שכוונת התורה להתמקד בעיקר בצד ההצלה שיש בעיר המקלט, ולכן רק שם נכתבה מצות הכנת הדרך אל עיר המקלט: ”תִּכְנֶן לְךָ הַדֶּרֶךְ” (דברים יט, ג) - ”מקלט מקלט היה כתוב על פרשת דרכים” (רש”י), ”וכן אין מניחין בדרך לא תל ולא גיא ולא נהר... כדי שלא לעכב את הבורח לשם” (רמב”ם פ”ח מהל’ רוצח ושמירת הנפש ה”ה); ”וְשִׁלְשָׁתָּ אֶת גְּבוּל אֶרֶץ” (דברים שם) - ”שיהא מתחלת הגבול עד העיר הראשונה של עיר מקלט כשיעור מהלך שיש ממנה עד השניה, וכן משניה לשלישית, וכן מן השלישית עד הגבול השני של ארץ ישראל” (רש”י), [כדי לצמצם עד כמה שניתן את המרחק שצריך הרוצח לעבור עד שיגיע לעיר המקלט], שכל זה נוגע רק לענין ההצלה שבעיר המקלט, ולא נוגע כלל לענין הכפרה. ואולם, בפרשת ערי מקלט שבפרשתנו נראה שכוונת התורה להתמקד בעיקר בצד הכפרה שיש בעיר המקלט. ולכן, הגם שעצם הענין שיש בעיר המקלט משום הצלה לרוצח נזכר גם בפרשתנו, ואולם כל פרטי הדינים הנ”ל הנוגעים להצלת הרוצח לא נזכרים כאן, ומאידך נזכר כאן מה שלא נזכר שם, שעל הרוצח לשבת בעיר המקלט ”עַד מוֹת הַפֶּהֶן הַגָּדוֹל” (במדבר לה, כה), שזו עיקר כפרתו של הרוצח (עי’ למעלה), וכן רק בפרשתנו נאמר ”וְאֵל תִּקְחוּ כֹפֶר לְנוֹס אֶל עִיר מִקְלָטוֹ לְשׁוּב לְשִׁבְתָּ בְּאֶרֶץ עַד מוֹת הַפֶּהֶן” (שם, לב), שהוא איסור לקחת כופר מן ההורג בשגגה כדי לפטרו מן הגלות (רש”י שם, וסוהמ”צ לרמב”ם ל”ת רצ”ו), שזה נוגע רק לצד הכפרה שבגלות, ומבהירה בזה התורה שא”א לכפר על הרוצח ע”י נתינת כופר ממון, אלא רק ע”י גלות ממש. אבל לענין ההצלה מגואל הדם - מסתבר שאין שום איסור לרוצח לתת ממון לגואל הדם כדי שלא יהרגנו, כשם שמסתבר שמותר לו לשכנעו בדברים שלא יהרגנו.

2. וב”ערוך לנר” ביאר, דעיקר הכפרה היא במיתת הכהן הגדול, והיא המכפרת לרוצח כפרה מוחלטת, והגלות לא באה אלא כדי להגן על הרוצח מן היסורים באופן זמני, עד שימות הכה”ג, ולעולם אין בה כדי לכפר בפני עצמה. והוי כאשם תלוי למי שנסתפק לו אם עבר על שגגת כרת, דמבואר בגמרא שהאשם אינו מכפר לו כפרה גמורה, אלא רק מגן עליו מן היסורים עד שיעדע לו בודאות שחטא, ואז יביא חטאת שתכפר לו כפרה גמורה (כריתות כה, א). 3. ובאופן שאין לרוצח צורך בהצלה מגואל הדם, וכגון שגואל הדם הוא אוהבו וקרובו של הרוצח, ובודאי לא יהרגנו - נחלקו האחרונים אם עדין חייב

הרוצח לגלות לעיר המקלט משום עונש וכפרה, או לא. לדעת המהרש"א - אינו גולה (מהרש"א בחי' אגדות מכות י, ב ד"ה אחד הרג). אבל כמה אחרונים הקשו עליו וחלקו עליו בזה, וכתבו שגולה (ערול"נ שם, "כלי חמדה" מסעי אות ג', ועוד). וכן מצינו ברוצח שנגמר דינו לגלות ומת, דמוליקין עצמותיו לעיר המקלט (מכות יא, ב), ומוכח דאיכא משום כפרה אף כשלא צריך להצלה. וכן אם חזר הרוצח והרג בשגגה בעיר המקלט - גולה משכונה לשכונה (שם יב, ב). הרי שאין כאן צורך בהצלה, שהרי נמצא כבר בעיר מקלט, ואעפ"כ צריך לגלות עוד, משום כפרה.

וכן מבואר ברמב"ן, שמה שהזוהירה התורה שלא לקחת כופר מן הרוצח בשגגה כדי להקדים את "שחרורו" מעיר המקלט - "ולא תקחו כפר לנפש אף עיר מקלטו לשוב לשבת בארץ" (במדבר לה, לב) - ולא הזוהירה על תחילת הגלות, שלא לקחת ממנו כופר כדי שלא יגלה כלל, זהו מפני "שכל הורג נפש בשגגה, מתחלה יפחד מגואל הדם שלא ימיתהו בחום לבבו, או שיחשוד אותו במזיד, ולא ידבר בכופר שלא ינוס שם. אבל אחרי נוסו ידבר בכופר, שישוב אל ארצו ולא יתעכב שם כל ימי הכהן" (רמב"ן שם). הרי שהרוצח חייב להשאר בגלותו גם אחרי שכבר פג החשש מפני גואל הדם. והיינו, משום כפרה.

4. וזה מדה כנגד מדה, כנגד המיתה שגרם לנרצח.

5. האחרונים יישבו בכמה אופנים, למה אין הרוצח יוצא מעיר מקלטו אפי' בשביל פקוח נפש, והרי פקוח נפש דוחה את כל התורה כולה. ואכמ"ל. וזהו בין אם נגדיר את איסור עשיית מלאכה בשבת כאיסור גברא, ובין אם נגדירו כאיסור חפצא (עי' "אתון דאורייתא" כלל י'). דגם אם הוא איסור חפצא, היינו שהמעשה הוא מעשה מתועב, אפי' אם נעשה ע"י נכרי (ע"ש), אבל אם נעשתה המלאכה שלא ע"י אדם - על זה ודאי שאין לקב"ה קפידא מצד התוצאה. והראיה הפשוטה לזה היא, שהרי מותר להתחיל מלאכה בערב שבת והיא נגמרת מאליה בשבת, כגון להניח קדירה מערב שבת על גבי האש, והיא הולכת ומתבשלת בשבת.

7. ומ"מ ביארו האחרונים, דחלוק יסוד החיוב בין רציחה במזיד המחייבת מיתת ב"ד, לרציחה בשגגה המחייבת גלות. דבמזיד החיוב הוא על התוצאה, שהרג את הנפש, ובשוגג החיוב הוא יותר על המעשה, ולא על התוצאה. וטעם החילוק הוא, דבמזיד הרי נעשה המעשה מרצונו של הרוצח, ולכן הרוצח שייך ומחובר לכל מה שנעשה מרצונו. משא"כ השוגג אינו מחובר כ"כ לתוצאה, שהרי לא התכוין ולא רצה בה, ואירע הדבר רק בפשיעה, ולא בכונה גמורה, ולכן אין לודן אותו כ"כ מצד התוצאה, אלא רק על המעשה יש לודן אותו, שפשע ולא נזהר.

ומטעם זה מצינו, שאם חבל בחברו ולא מת מיד - אינו גולה על ידו, דחיישין שמא הרוח בבלתו, או שהנרצח עצמו קירב את מיתתו מחמת שפירכס (גיטין ע, ב). וכתבו התוס', שדווקא לענין גלות חיישין להני טעמי, אבל במזיד - לעולם חייב. והטעם, ביאר בתוס' רא"ש, דגבי גלות כתיב "וַיַּפֵּל עֵלְיוֹ וַיָּמָת" (במדבר לה, כג), דמשמע שמה שהפיל עליו גרם לו המיתה, ולא דבר אחר, משא"כ במזיד חייב בכל גוונא, גם כשמעורב במיתה כח אחר. וביארו האחרונים עומק הענין בזה, דבמזיד הרי הוא חייב על התוצאה, והרי יש לו חלק בתוצאה. משא"כ בשוגג הרי הוא חייב על המעשה, ולכן אם אין המעשה מעשה שלם של רציחה, אלא מעורב בו עוד כח אחר - אינו גולה.

וכן מצינו בשליח ב"ד המכה את המחוייב מלקות, וטעה הדיין במנין המלקות, והכה השליח את המחוייב מכה יתירה ומת תחת ידו, דהשליח ב"ד חייב גלות (ב"ק לב, ב). והקשה הקצוה"ח (סי' שמ"ח סק"ד), לשיטת התוס' (ב"ק עט, א ד"ה נתנו) דבשוגג יש שליח לדבר עבירה, מדוע בנדון דידן השליח ב"ד גולה ולא הדיין, הלא יש לחייב גלות את המשלח שהוא הדיין. ותיירו האחרונים ע"פ יסוד הנ"ל, דדוקא ברציחה במזיד - אילו היה שליח לדבר עבירה גם במזיד - היה שייך לחייב את המשלח מיתה, כיון שבמזיד החיוב הוא על התוצאה, והרי יש כאן תוצאה של רציחה. ואולם ברציחה בשוגג החיוב אינו על התוצאה אלא על המעשה, וא"כ א"א לחייב את המשלח גלות, דסו"ס אין כאן מעשה בידיים ממש, אלא רק שליחות. ויש גם נפ"מ נוספות שכתבו האחרונים על פי יסוד זה, אך אכמ"ל.

8. וכן בענינים אחרים בתורה (עי' "קובץ שעורים" פסחים אות קי"ז).

9. ובלשונו של החזון אי"ש: "במזיק שנאו לפני המקום הנזק, ובשבת שנאו לפני המקום טורח האדם במלאכת חול" (חזו"א או"ח סי' ל"ו סק"א ד"ה החורש).

10. וכן דקדקו בגמרא, שאין הכתוב מדבר בשחיטת כהן, אלא בשחיטת זר (עי' ברכות לא, ב).

11. עי' רש"י רמב"ן ורבינו בחי' (ויקרא יז, ד) שכתבו, שיש בשפיכת דם בהמה בחינה של שפיכת דם אדם, ובשחיטת קדשים בחוץ אכן נידונית השחיטה כרציחת אדם, לחייב עליה כרת. וברשב"א (קדושין מג, א ד"ה הוא ולא אנוס) כתב בשם הראב"ד, שגם דין "יהרג ואל יעבור" היה צריך להיות בזה, כמו ברציחת אדם, אלא שמיעטה התורה בפסוק מיוחד, שלא יהיה דין של "יהרג ואל יעבור" בשחיטת קדשים בחוץ, ע"ש.

12. כמבואר בראשונים, שחורבן בית ראשון וגלות בבל לא תיקנו ולא כיפרו לגמרי את העוונות שהביאו לחורבן זה, והחורבן השני אינו אלא המשכם של החורבן הראשון וגלות בבל, ולא חורבן "חדש" בפני עצמו. עי' רמב"ן ב"ספר הגאולה" שער ג' (כתבי הרמב"ן הוצ' מוסד הרב קוק, ח"א עמ' רפ"א), וחי' הריטב"א (ר"ה יח, ב ד"ה ופרקינן) שכתב, "לפי שיודעים היו שסוף בית שני זה ליחרב, ושיהא גלות זה שאנו בו, ובנין בית שני לא חשיב להו כולי האי דלהוי נגדר הפרץ הראשון". ומסתבר, שזהו מפני שהבינו שעוד לא נתקן עוונם ולא נתכפר לגמרי.

13. ועי' "שערי תשובה" לרבינו יונה (שער ג' אות קי"א) שכתב, "כי צער הפלגיה - מר ממות". [ועי' שם הוכחתו לזה ממוציא שם רע]. הרי שלבייש אדם בבושה גדולה, הוא דבר הקשה לו יותר מהריגתו, ולכן החשיבה התורה את המלכין פני חברו ברבים כאילו שפך דמים. [ועי' גם תוס' שכתבו, שהמתבייש לילך בין בני אדם (מחמת איזה טעם) - אין לך צער גדול מזה (שבת נ, ב תוד"ה בשביל צער). ומשמע שגם צער מיתה אינו גדול מזה, וכדברי רבינו יונה. וכן כתב בספר חסידים (סי' נ"ד): "איזו היא רציחה שאינה ניכרת לעינים, והעונש גדול מאוד, והעבירה קלה, וחמורה היא למעלה? - הוא הבושה, המבייש פני חברו ברבים, או מצערו בפני מי שמתבייש ומצטער. שאילו היה הורגו - היה מקבל מיתה כדי שלא יהיה מתבייש".]

14. וכידוע, "שכל חיותם וקיומם של העולמות כולם, הוא רק ע"י התורה הקדושה כשישראל עוסקין בה... ואילו היה העולם מקצהו ועד קצהו פנוי אף רגע אחד מעסק והתבוננות בתורה הקדושה, היו חוזרים כל העולמות לתהו ובהו" ("נפש החיים" שער א' פט"ז בהגה"ה).

15. וכתב הג"ר אלחנן וסרמן זצ"ל (ב"קובץ מאמרים" עמ' מ"ב), דמטעם זה מנה התנא בתחילת מס' פאה את מצנת תלמוד תורה יחד עם שאר מצוות שבין אדם לחברו (כיבוד אב ואם, וגמילות חסדים, והבאת שלום בין אדם לחבירו), כי "אין לך טוב ומטיב לבריות יותר מזה" שלומד תורה ומביא חיים וברכה לעולם, כמבואר ב"נפש החיים" (שער ד' פי"ד), שבשעה שאדם עוסק בתורה, "גם העולמות והבריות כולם הם אז כחדותא יתירתא, ונהירין מזוי האור העליון השופע עליהם ממקום שורש עליון של התורה... ואז משתלשל ונמשך שפעת אור וברכה ממקור שרשה העליון על כל העולמות, וגם הארץ האירה מכבודה ומתברכת, ומביא הרבה טובה ושפעת ברכה לעולם", ע"ש.